

**Тууранды сөздөрдүн аталышында колдонулган
терминдер(Yansıma Kelimelerle İlgili Kullanılan Terimler)**

Dr. Ergün Koca¹

Табиятта жандуу – жансыз бардык нерселер, кыйыр, же түз түрдө кээ бир кыймыл-аракеттердин, добуштардын булагы. Табияттын бул жандуулугу менен кыймыл-аракеттүүлүгүнө дайыма байкоо салган, анын бир мүчөсү болуп, сүйлөө жөндөмүнө ээ болгон адам баласы даам татуу, жыт алуу, угуу, көрүү, жана тийүү сезимдеринин жардамы менен табияттагы бул жандуулукту, кыймылдуулукту эзелтен бери атоого, сөз калыбына салууга аракет кылып келет. Бул сөздөр камтыган өзгөчө жана төп келген үндөрдөн, эрежелүү түзүлүштөрдөн улам дайыма адамдардын көңүлүн буруп келген.²

Кээ бир үндөрдүн, дабыштардын адам баласында пайда кылган сезимдердин аталышында, булардын сөз кылыбына салынышында эне тили жол көрсөткүч болуп, тилдин түзүлүшүнө жакындай табыш тууранды сөздөргө таандык бир системада табияттан пайда болгон бул дабыштар сөздөргө айлантылып, образдуу сүрөттөөлөрдүн пайда болушу камсыз кылынган. Атоолордо табияттагы жандуулук чыгарган үндөр менен жандуулардан чыккан түрдүү үндөр эң маанилүү. Суунун шылдырашы (*şırıltısı*), (*çır çır*) чыр чыр, (*şır şır*) шыр шыр шырылдап агуусу, (*fokur fokur*) боркурап, шарактап кайноосу; асмандын күркүрөөсү (*gürlemesi*), (*gümbürdemesi*) дүңгүрөөсү; шамалдын согуусу (*püfür püfür*), үлп үлп; (*küfür küfür*) леп леп; күйгөн нерселердин чытырашы (*cızırtısı*), бири-бирине кагылышкан нерселердин тарсылдашы (*çakırtısı, şakırtısı*); адамдын онтоосу (*inlemesi*); малдын

¹ Uluslararası Atatürk Alato Ün.versitesi, Fen Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

² Zülfikar H., Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s, 1. 1995.

мөөрөшү (böğürmesi) маарашы (melemesi); куштардын сайроосу, чуркурашы сыяктуу дагы көптөгөн кыймыл-аракеттерден чыккан үндөрдү адам баласы сезимдерибиздин мүмкүнчүлүгүнө карай атоого аракет кылып, түрдүү метафоралык сүрөттөөлөр менен, окшоштуруулар менен буларды байытып келген жана тигил, же бул нерсе чыгарган үндү башка нерсеге өткөрүп анын да жандуу болушуна аракет көрсөтүп келген.

Бардык нерселери менен табияттан чыккан үндөрдү жана бул үндөргө таянып кылынган атоолордун натыйжасында пайда болгон миңдеген сөздү, буларга байланыштуу тил кубулуштарын изилдөөдөн мурун, тил илиминде бул теманын кандай түшүнүлгөнүн, бул сферада колдонулган терминдерди, түшүнүктөрдү карап чыгуу керек.³

Бул боюнча алгачкы терминибиз – «**ономатопея**» (*onomatopoeia*). Осмон түркчөсүндө бул термин “**lafzi taklidî**” (*лафзы таклиди*) “**savtı taklidî**” (*савты таклиди*), кийинчерээк “**taklidî kelimeler**” (*таклиди келимелер*) болуп колдонула баштаган. Грек тилинде болгон бул термин латынчага, латынчадан батыш тилдерине өткөн. Грекче “**onoma**” (*онома*) жана “**poein**” (*поеин*) сөздөрүнөн турган бул компонентте “**onoma**” «*ысым же сөз*», “**poein**” «*атоо*» деп которсо болот. Мындан сырткары англис тилинде буга байланыштуу “**echo words**” (*эхо вөрдс*), “**reduplicative words**” (*редапליкейтив вөрдс*), “**imitative words**” (*имитетив вөрдс*) жана “**sound symbolism**” (*саунд симболизм*) (немисче **Lautsymbolik** – *лаутзюмболик*) терминдерин учурата алабыз. Бул терминдер аз гана өзгөрмөлүү түрдө калган батыш тилдеринде да колдонулууда. Буларга немисче колдонулган “**Lautbild**”

³ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s, 1. 1995.

(лаутбильд), “**Lautmalerei**” (лаутмалерай) терминдерин кошсок болот. Орус тилинде «**подражательные**», «**звукоподражательные**» же «**мимология**» терминдери бар⁴.

Ономатопея терминин **Marouzeau**⁵ (Марозеау) «**Бир нерсе чыгарган үнгө окшош, ал үндү элестеттирген үндөр аркылуу жасалган сөз.**» - деп аныктаган. Анын чыгармасы негиз катары кабыл алынып, TDK⁶ тарабынан даярдалган *Лингвистикалык терминдер сөздүгүндө*⁷ (**Dilbilim Terimleri Sözlüğü –Дилбилим теримлери сөзлүгү**) да ошол эле аныктаманы көрүүгө болото.⁸

Атактуу тилчилер **Jespersen**⁹ (Жесперсен), **Sapir**¹⁰ (Сапир), **Hockett**¹¹ (Хоккет) ономатопеяларды жалпысынан түзүлүш менен маанинин ортосундагы байланышты эске алып, маани ыйгаруу менен форманын ортосундагы байланыштын нугу боюнча талкуу жүргүзүшкөн. **Jespersen** (Жесперсен) “**Sound Symbolism**” (саунд символизм) деген теманын астында ономатопеяларды изилдеп, “**echoism**” (эхоизм) менен “**onomatopoeia**” (ономатопея) терминдеринин бирдей экенин жазып чыккан¹². **Hockett** (Хоккет) “**echo**” (эхо) терминин колдонбостон, теманы “**Onomatopoeia and Synesthesia** (Ономатопея энд синестесиа)” темасынын алдында изилдеп, кээ бир сөздөрдүн чындап эле маанилерине жакын үндөрдөн

⁴ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s, 2. 1995.

⁵ **Marouzeau, J.**, *Lexique de la Terminologie Linguistique*, Paris. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara, 1949

⁶ TDK (Түрк Дил Куруму)

⁷ *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ank. 1949.

⁸ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s, 2. 1995.

⁹ **Jespersen, O.**, *Language*, London, s. 369-411. 1954.

¹⁰ **Sapir, E.**, *A Study in Phonetic Symbolism*. 1958.

¹¹ **Hockett, C.F.**, *A Course in Modern Linguistics*, New York, s. 263 – 300, 1958.

¹² **Jespersen, O.**, *Language*, London, 1954, 298-6.

пайда болгонун айткан¹³. «Күн, адам, отургуч ономотопея боло албайт. Анткени физикалык форма менен сөздүн ортосундагы үндөрдүн ортосунда байланыш жок. Бирок мышыктын, иттин үн чыгаруусун билдирген сөздөр – ономотопея.» **Hockett** (*Хоккет*) кээ бир психологдордун тил боюнча кызматташа аткарган эмгектеринде ономотопеялар темасын дагы да тереңирээк, дагы да кененирээк сферада “**synesthesia**” деген аталышта изилдегендерин билдирет. Ал “**synesthesia**” менен үн сезиминен башка калган сезимдер аркылуу пайда болгон үндөрдү айткысы келгени белгилүү болуп турат. Мындан тышкары **Sapir** (*Сапир*) ономотопеялардын түзүлүшү менен маанисинин ортосундагы байланышты “**referential symbolism, expressive symbolism**” (*референтуал символизм, экспрессив символизм*) өңүтүнөн алып карайт¹⁴. “**Referential**” (*референтуал*) өңүттөн сөз менен маанини ортосунда эч кандай байланыштын түзүлбөй турганын белгилеп, белгилүү бир ой-пикирдин, же нерсенин белгилүү үндөр аркылуу түшүндүрүлүшү логикага жатпай турганын, булардын каалоого жараша экенин билдирген. “**Expressive**” (*экспрессив*) өңүттөн сөздөрдүн каралышында болсо, формалар менен маанилердин ортосундагы сөздөрдү түзгөн үндөр жагынан караганда ар кандай байланыштын бар экени жөнүндө айтылууда. Ал «Ономотопеялар үчүн ар убак өтүмдүү болгон экспрессивдүү өзгөчөлүк» - деген.

Bloomfield¹⁵ (*Блуумфиелд*) “**Onomatopoeic Form**” (*Ономотопозик форм*) деген теманын алдында “**onomatopoeic**” термини менен “**imitative**” терминин бирдей карайт. Анын пикиринде мындай

¹³ **Hockett, C.F.**, *A Course in Modern Linguistics*, New York, s 61-72. 1958

¹⁴ **Sapir, E.**, *A Study in Phonetic Symbolism*, s 61-72. 1958.

¹⁵ **Bloomfield, L.**, *Language*, New York, 136-157. 1935.

формалар бир үнгө таянат, же бир үндү пайда кылган нерсенин аты. Аныктамаларына «Булардын бардыгы көбүнчө кош формалар катары болот» - деп кошумчалап, “**echo**” (эхо) терминин колдонбоодо.

Жогоруда эскерилген тилчилердин аныктамаларынан башка англис тилиндеги атактуу **Webster сөздүгүндө**¹⁶ “**echoic**” (эхоик), “**onomatopoeic**”, (Ономатопозик) “**imitative**” (имитатив) терминдерине байланыштуу аныктамалар даана ачып берилген эмес. Булардын аныктамалары бири-бирине окшош. Бирок, жалпысынан алганда “**echoic**” жана “**onomatopoeic**” терминдери маани- “**repetitive**” жана “**reduplication**” (редупликация) терминдери болсо, форма жагынан алганда бири-бирине жакындатылган.

Батыш тилчилеринин бул тема боюнча бир нече термин колдонуп, ал тургай “**echo**” менен “**onomatopoei**” терминдеринин бири-биринен айырмаланган жактарын көрсөтө албоолору, темага байланыштуу бир терминге башка терминдин орун бербешин бир аз ономотопеянын аныктамасында бир пикирге келе албагандарынан улам болууда. Арийне, **Morin**¹⁷ «Француз тилиндеги табыш тууранды сөздөрдүн фонологиясы» аттуу макаласында “**echo**” терминине мезгил мезгили менен “**open words**” (open words) сыпатын кошууда. Бул термин аркылуу бир калыпка келе элек, ийкемдүү, азыр да табияттагы үндөрдөн жасалган сөздөр билдирилүүдө.

Selen (Селен) жана **Oğuz**¹⁸ (Огуз) аттуу ысымдар алдында басылган “**Lautmalerei**” аттуу макалада “**onomatopoei**” термининен башка

¹⁶ **Webster's, New International Dictionary of the English Language**, Merriam Company, Springfield, Mass USA 1949.

UCA, 1949.

¹⁷ **Morin, Y.Ch.** *The phonology of the Echo-Words in French*, Language Journal of the Linguistic Society of America, 48.c, no: 1, 1968 (97-108)

¹⁸ **Selen, N., Oğuz., Lautmalerei**, Ankara Üniv. Yılığı, XIII, s. 19-46.1974.

“**Lautmalerei**” термини да колдонулууда. Биз «үндү сүрөттөө же үндү тартуу» деп которо ала турган “**Lautmalerei**” кээ бир өзгөчөлүктөрү өңүтүнөн алганда өзүнчө бир термин катары бааланган. Бул **Hockett**’тин кээ бир тил психологдорунун кызматташа эмгектенүүлөрүндө ономотопея темасын дагы да тереңирээк изилдеп, үн сезиминен башка калган сезимдер аркылуу пайда болгон ономотопеялар деп белгилеген “**synesthesia**” терминин эске салат. **Selen** жана **Oğuz** ономотопеяларды «**Табияттагы үндөрдү тууроо**» «**Табияттагы бардык нерсе эле дабыш аркылуу сөз жасоо**» деп аныктап, “**Lautmalerei**” термини болсо чыгара бербейт, булар басымдуу түрдө сезилет. Бул боюнча “**Lautmalerei**” көбүнесе сөздөрдүн абалдарына жана сүрөттөөлөрүнө төп келген формалар» - деп белгилеген.¹⁹

Тил илиминде бул түшүнүк тууралуу көптөгөн терминдер колдонуларын көрүп турабыз. Бул терминдин түрк, кыргыз жана башка тилдердеги аталыштарын төмөнкү ирээтте бере алабыз.

1. Грек тилинде:

"Onomatopoiia"

(Ономотопоииа) ("Словарь иностранных слов" . М., 1988, 355-б). грекчедеги Ономотопоииа, ("**онома**"(**онома**) *ат же сөз*, "**роиа**" (**поииа**)*ат кою же ат берүү*) термини латын тилине андан кийин батыш тилдерине өткөн.²⁰ Бул термин акыркы элүү жылда түрк тилинин сөздүктөрүндө да колдонулуп келе жатат.²¹

2. Француз тилинде:

¹⁹ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, 1995.

²⁰ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s. 2. 1995.

²¹ **Dilbilim Terimleri Sözlüğü** TDK, Ankara, 1949.; **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü** TDK, Ankara. 2005.

"Onomatopée"

Marouzeau J. Lexique de la Terminologie Linguistique. - Paris, 1949.

3. Англис тилинде:

"Echo words", "reduplicative word", "imitative word", "onomatopoeia"

4. Немис тилинде:

“Lautbild”, “Lautmalerei”, “Lautsymbolik”, "Schallnachahmung".

5. Осмон Түрктөрүнүн Тилинде:

"lafz-ı taklidi", "savt-ı taklidi"

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, 170. ve 211. s. (*проф.др. Зейнеп Коркмаз, Грамер теримлери сөзлүгү, Анкара, 1992, 170-б; 211-б*).

6. Орус тилинде:

"Мимология"

(Грекче: "**mimikos**" (*мимикос*) тууранды сөз).

Н.И.Ашмарин "Основы Чувашской мимиологии" - Казань, 1918, 10-б.

Дмитриев Н.К., "Beitrage zur Osmanischen Mimologie. Wiener Zeitschrift f.d. Kunde des Morgenlandes. Bd. (Байтреж цур Османишен Мимологи. Винер Цайтштрифт ф.д. Кимде дес Моргенкиндес. Бд.) XXXIV, 1927, Heft (Хефт) 1-2, 105-125; Heft 3-4, 271-285.

Дмитриев Н.К., "Skizze der Südtürkischen Mimologie", Wiener Zeitschrift f.d. Kunde des Morgenlandes. Bd. («Скице дер Зюдтюркишен Мимологи», Винер Цайтштрифт Кимде дес Моргенландо Т. Вд.) XXXVI, 1929, Heft 1-2, 18-47.

Дмитриев Н.К., "К изучению тюркской мимологии", М., 1962. 59-84-б; "Очерк Южнотюркской мимологии". - Москва., 1962. 85-108-

б;

"Изобразительные слова",

М.Ф.Фазылов, "Изобразительные слова в современном Таджикском языке, АКД, - Сталинабад, 1958. стр. 14-17;

Шербак А.М., "Изобразительные слова":(Очерки по сравнительной морфологии в тюркских языках, 1987)4.1987 123-139-б;

Кунгуров Р., "Изобразительные слова в современном узбекском литературном языке, АКД, - Ташкент, 1962);

"Звукообразно подражательные слова"

Кононов А.Н. "Грамматика современного турецкого литературного языка ".- М-Л., 1956, 368-371-б.;

"Звукоподражание", "Звукоподражательные слова"

Скаличка В., "Исследование венгерских звукоподражательных выражений, - Москва., 1967, 278-б.;

Ишмухаметов З. К., "Звукоподражательные слова башкирского языка, АКД. -Уфа, 1970.);

"Подражательные слова"

Джафарова, С. М. "Подражательные слова в современных тюркских языках, АКД, - Баку, 1973;

Сарыбаев Ш. "Подражательные слова и их отношение к междометиям". Алма-ата, 1954, Но: 1-2. 46-б.: Грамматика тюркменского языка, Фонетика, морфология, - Ашхабад. 1970, 481-499-б.) vb.

Кудайбергенов С. "Подражательные слова в кыргызском языке" - Фрунзе, 1957.

7. Түрк тилинде:

"yansımа"

Хатибоглу, В. Дилбилгиси теримлери сөзлүгү ДТЖФ. - Анкара., 1978, s. 133 жана **Вардар Б.,** Дилбилим ве дилбилгиси теримлер сөзлүгү ТДК, Анкара.1980.

"yansılama", "ikizlemeler"

Агакай, М. А. Икизлемелер үзерине. ТД. II. т. 16-б. - Анкара, 1953. 190-б.

“yansıma ikizlemeler”

Хатибоглу, В., Икилемелер, ТДК, - Анкара, 1971.

"Tekrarlar"

Осман Недим Туна. Түркчеде Текрарлар. - Стамбул Унив.. Адаб. Фак. ТДЕ дергиси. Стамбул, III. т. 3-4-б, 1949. IV.т. 1-2-б. 1950. 429-447-б;

"yansıtan kelime"

Байрав. С., Япысал Дилбилими, - Стамбул Унив. Адаб. Фак.,- Стамбул 1969. s. 59.

"yankı kelime"

Башкан О. Лингвистик методу, - Стамбул. 1967. 64-б.

"yankılık"

Талат Текин. Өн түркчеде үнсүз йитими. ТДАЙ. 1977.. - Анкара.1978, 44-б.

"tabiat taklidi kelime", "ses taklidi"

Эргин, М. Түрк дилбилгиси. -Станбул Унив. Адаб. Фак. Станбул), 1971.84-б.

"taklidi nida"

Бангуоглу, Т. Ана Хатларыйла Түрк Грамери. - Стамбул). 1940. 43-б.

“ses yansımalı ikilemeler”

Зүлфикар Х. Түркчеде Сес Янсымалы Келимелер, - Анкара 1995.

"Sesad"

Денй. Ж. Түрк Дили Грамери (котормо, А. У. Елөве) - Стамбул, 1941.496-б.

“Ünlem”

Тахсин Бангыоглу Үнлем деген ат менен тууранды сөздөрдү **а-Тасвир сеслери, б-таклит сеслери**, деп эки топко бөлүп изилдеген (Бангыоглу, Тахсин. Түрк грамери (сес билгиси) ТДК, - Анкара, 1959.; Түркченин грамери - Истанбул 1974.)

Түрк тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө **"янсыма", "янсылы"**, ГТС'да (**Коркмаз, З., Грамер Теримлери Сөзлүгү**) **"янсылама"** сөздөрү колдонулат.

Терминдин аныктамасына келсек, **Хатибоглу** теманы «Табияттагы үндөрдү элестеттирген сөздөр», **Б.Вардар** болсо, дагы да деталдуу түрдө «Тышкы чындык проекциясында бар болгон бир үн, же көрүнүштү, угууга байланыштуу элести чагылдыра турган таризде которгон, атаган, чындыкты үндү тууроо аркылуу аныктаган элемент» десе **Бангыоглу** тууранды сөздөрдү түзүлүшү жагынан сырдык сөздөргө абдан жакын сөз түркүмү, тууранды сөздөр табияттагы үндөрдү элестетип примитивдүү тууроо аркылуу пайда болгон сөздөр деп аныктаган.

8.Кыргыз тилинде:

“Тууранды сөздөр”

“Кандайдыр бир жандуу же жансыз заттардан чыккан үндү, дабышты туурап, алардын кыймыл-аракетин, ал-абалын, сырткы көрүнүшүн элестетип көрсөткөн сөздөр *тууранды сөздөр* деп аталат.²²”

“Бир заттын тыбышын, (үнүн), же көзгө көрүнгөн кыймылын туурап сүйлөйбүз. Мындай туурап сүйлөгөн сөздөрдү *тууранды сөздөр* дейбиз. Маселен: мылтык тарс этти. Чөптүн башы былк этти. Суунун бети жыбырады ж.б. Тууранды сөз экиге бөлүнөт: 1- *тууранды атооч*, 2- *тууранды этиш*.²³”

“Кыргыз тили *тууранды сөздөргө* өтө эле бай, алар оозеки тилде да, адабий тилде да кеңири колдонулат; тилибизге кооздук, ачыктык, тактык киргизип, башка сөздөр сыяктуу өз ара катнашууда курулуш материялы болуп кызмат кылат. *Тууранды сөздөр* чыгышы, мааниси жана грамматикалык белгилерине карата алар экиге бөлүнөт: 1) *Табыш тууранды сөздөр*, 2) *Элестүү сөздөр*.²⁴”

9.Түркмөн тилинде:

1.Сес ве шекил аңладян сөзлер:

М. Худайкулуев. Түркмөн дилинде сес ве шекил аңлатан сөзлер. - Ашгабат 1962., Орус тилинде Подражательные слова в тюркменском языке.

2.Өйкүнмелер:

(Өйкүлөмелерле алакалы базы фикирлер хаккында. Ученые записки Ташаузского государственного пединститута. II. 1959. 70-105-б.).

3. Сес Меңземелери:(Сес бенземелери)

²² Абдувалиев И., Садыков Т. Азыркы кыргыз тили. Морфология. Бишкек, 1997 жыл, 258 -б.

²³ Тыныстанов К. Кыргыз тили. - Фрунзе, 1934 жыл, 83-б.

²⁴ С. Давлетов, С. Кудайбергенов, Азыркы кыргыз тили, Морфология. Фрунзе. 1980, 204–207-б.

4. Шекил аңладян сөзлер

(Түркмен дили. Педагогик училищелер үчин окув китабы: 110. Сес ве шекил аңлатан сөзлер. Ашгабат, 1992, 286-б)

5. Сес ве образ – шекил менземелери

10. Азербайжан тилинде:

“Теглиди сөз”

Жаферова С. Муасыр Түрк Диллеринде Теглиди Сөзлерин Лексик ве Семантик Хүсусиетлери, Дил ве Едебиет, 2-с, Баку, 1975;
Муасир Түрк Диллеринде Теглиди сөзлерин Фонетик Хүсусиетлери, Дил ве Едебиет, 6-с, - Баку, 1972

Адилов М., Теглиди сөзлер, Азерб. ССР, ФА “Хаберлер” Ижтимаи Элмлер Сериеси, No:8)

11. Казак тилинде:

“Эликтеу Сөздер” же “Эликтевиш Сөздер”

Искаков, А.И., Эликтеу Сөздер туралы, Халк Мугалими, No:6, 1948;

Искаков, А.И., О подражательных словах в казахском языке, Тюркологический сборник I, М-Л, 1951.

Катембаева, Б.Ш., О подражательных словах в казахском языке, Алма-Ата, 1965.

Сарыбаев, Ш., Подражательные слова и их отношение к междометиям, из. Ан. Казахский ССР №:135 сер. Филология и искусствоведения, Алма-Ата, 1-2, 46-б, 1954; Казак тилиндеги эликтеуш сөздер, - Алма-Ата, 1960

12. Уйгур тилинде

“Таклидий сөз”

Хамид Түмүр азыркы заман уйгур тили граматикси (морфология) Милэтләр нәширияти, 1987, 450-б

13. Жогоркулардан сырткары "**Türk Dünyası Grameri Terimleri Kılavuzu**" (*Түрк Дүнясы Грамери Теримлери кылавузу*) китебинде төмөнкү терминдер берилген:

- 1-Түрк тилинде: Табиат таклиди келиме-ономатопеик келиме
- 2- Түркмен тилинде: Сес меңзешмеси
3. Азербайжан тилинде : таглиди сөзлар
4. Гагауз тилинде: ономатопеик лафлар-янсымалар-ономатопея
5. Өзбек тилинде: таклидий сөз
6. Уйгур тилинде: таклидий сөз
7. Татар тилинде: аваз ийартеме
8. Башкурт тилинде: окшатыв хүззаре
9. Кумук тилинде: предметлерни авазларын ва тавушларын анлатаган сөз
10. Карачай-Балгар тилинде: эриклевчи сөз~эниклевчү сөз
12. Казак тилинде: эликтевиш сөз
13. Кыргыз тилинде: тууранды сөз
14. Алтай тилинде: өткөниш сөс
15. Хакас тилинде: көөгис сөс
16. Тува тилинде: өттүнүг сөс
17. Шор тилинде: көөгүш сөс жб.²⁵

Тектеш тилдердеги колдонулган терминдерге *караганда* бири биринен айырмаланып туруучу ар кандай терминдердин колдонулгандыгын көрдүк. Байыркы булактарга таянып айтканда «Диван-лугат-ит-түрктө» "**яңку**" (**яң, янсы, янсыма** сөзүнө келип

²⁵ Naskali, E. G., Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu. Ankara, 1997, s. 77.

такалат: **яңку** – үндүн жаңырышы (**акси савт, седа**)²⁶ колдонулгандыгына күбө болдук. Корутундулап айтканда түрк тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө «**yansima, тууранды**», «**yansılı, тууроо**», сөздөрү жолугат. Түрк тилинде колдонулган «**yansima, тууранды**», термининин этимологиясы «**yanğku, яңку**» сөзүнөн чыккан. Түрк тилинде айтылган терминдерден сырткары башка тилдерден алынган «**onomatopoeia, «lafz-ı taklidi, savt-ı taklidi»** ж.б. терминдери буларга уланса саны дагы артат. Кыргыз тилинде болсо «**тууранды сөз**» термини колдонулат. Түрк жазуу тилдеринде бул терминдин эквивалентине дал келген орток бир термин колдонулушуна саясий жана географиялык өңүттөн бири биринен алыс турган түрк дүйнөсүнүн жаңыдан жакындашуусуна аз да болсо салымын кошо алат.

Азербайжан, түрк, өзбек, уйгур тилдеринде колдонулган «**таклидий сөздөр**» аталмасындагы «**тахлит**» арабча сөзү этиш маанисиндеги «**аралаштыруу**», «**тышкы көрүнүшүнө окшотуу**» деген маанини билдирет.²⁷ Демек, бул грамматикалык категориянын негизги мааниси «**тууроо этишине**» түздөн-түз же болбосо өтмө мааниси менен туура келет, ошол себептен бул терминдердин ичинде «**тууранды сөздөр**» термини башка терминдерге караганда тагыраак.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН

ТИЗМЕСИ(Kaynaklar)

1.Zülfikar H., Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, Ankara, s, 2. 1995.

²⁶ **Kaşgarlı Mahmud.** Divanü Lügat-İt-Türk. Çeviren: Besim Atalay. 5 Baskı. IV cilt. Ankara, 2006. s. 379.

²⁷ **Узбек тили изохли лугати;** II том, Москва Ш. Тахматуллаев. Узбек тилинин этимологиялык лугати, II китаб Арабча сөзлар. «Университет» наширияти, 2003, 42– 43 –б.

2. **Marouzeau, J.**, *Lexique de la Terminologie Linguistique*, Paris. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara, 1949
3. **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ank. 1949.
4. **Jespersen, O.**, *Language*, London, s. 369-411. 1954.
5. **Sapir, E.**, *A Study in Phonetic Symbolism*. 1958.
6. **Hockett, C.F.**, *A Course in Modern Linguistics*, New York, s. 263 – 300, 1958.
7. **Каşгарли Маһмуд**. *Divanü Lügat-İt-Türk*. Çeviren: Besim Atalay. 5 Baskı. IV cilt. Ankara, 2006. s. 379.
8. **Узбек тили изохли лугати; II том**, Москва Ш. Тахматуллаев. Узбек тилинин этимологиялык лугати, II китаб Арабча сөзлар. «Университет» наширияти, 2003, 42– 43 –б.
9. **Naskali, E. G.**, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara, 1997, s. 77.
10. **Абдувалиев И., Садыков Т.** Азыркы кыргыз тили. Морфология. Бишкек, 1997 жыл, 258 -б.
11. **Тыныстанов К.** Кыргыз тили. - Фрунзе, 1934 жыл, 83-б.
12. **С. Давлетов, С. Кудайбергенов**, Азыркы кыргыз тили, Морфология. Фрунзе. 1980, 204–207-б
13. **Webster's, New International Dictionary of the English Language**, Marriam Company, Springfield, Mass USA 1949. УСА, 1949.
14. **Morin, Y.Ch.** *The phonology of the Echo-Words in French*, Language Journal of the Linguistic Society of America, 48.c, no: 1, 1968 (97-108)
15. **Selen, N.**, Oğuz., *Lautmalerei*, Ankara Üniv. Yıllığı, XIII, s. 19-46.1974.
16. **Bloomfield, L.**, *Language*, New York, 136-157. 1935.
17. **Щербак А.М.** О морфологическом составе образных глаголов типа бакыр, чакыр, хайкыр. «Советская тюркология» №3, 1971, стр. 8-12

18. **Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү.** –Фрунзе. 1984.
19. **Юдахин К.К.** Кыргызча-орусча сөздүк. – Москва, 1965.
20. **Юнусалиев Б. М.** Киргизская лексикология. - Москва,1959. с.156.
21. **Кудайбергенов С.** Подражательные слова в кыргызском языке. - Фрунзе,1957.
22. **Абдулдаев Э., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А.,** Кыргыз тили. – Фрунзе. 1986, 21-б.;
23. **Ашмарин Н.И.** Основы чувашской мимологии: О подражательных словах в чувашском языке. - Казань, 1918.;
24. **Кононов А.Н.** Грамматика современного турецкого языка. – Москва, 1956,стр. 363-372. XXXVI, 1-2,1929.
25. **Кудайбергенов С.** Тууранды жана сырдык сөздөр жөнүндө // Мугалимдер газетасы. - №5 – Ф., 1954.
26. **А.И. Искаков.** О подражательных словах в казахском языке, Тюркологический сборник, I , М-Л , 1951.